

Волинь і волиняни у Другій світовій війні: збірник наукових праць

3. Левітас Ф. Голокост – погляд через 60 років // Міжнаціональна злагода: спільне минуле – спільне майбутнє (проблеми вшанування пам'яті жертв трагедій етносів України) / Ф. Левітас, І. Ігнат'єва. – К., 2002. – С. 60–67.
4. Брюбейкер Р. Переобрамлений націоналізм. Статус нації та національне питання у новій Європі / Р. Брюбейкер ; пер. з англ. О. Рябова. – Львів : Кальварія, 2006. – 280 с.
5. Mich W. Obcy w polskim domu. Nacjonalistyczne koncepcje rozwiązania problemu mniejszości narodowych. 1918–1939 / Włodzimierz Mich. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1994. – 143 s.
6. Majchrowski J. M. Obóz Zjednoczenia Narodowego wobec kwestii żydowskiej / J. M. Majchrowski // Polska – Polacy – mniejszości narodowe / Pod redakcją Wojciecha Wrzesińskiego. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1992. – S. 139–147.
7. Zespol. – 1939. – 21 maja. – С. 3.
8. Неймарк Н. М. Пламя ненависти: этнические чистки и Европа XX века / Н. М. Неймарк. – М. : АИРО-XX ; СПб. : Дмитрик Буланин, 2005. – 320 с.
9. Крамар Ю. В. Українське початкове шкільництво на Волині у 1921–1926 роках / Ю. В. Крамар // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 1997. – № 3. – С. 43–46.
10. Державний архів Рівненської області (далі – Держархів Рівненської обл.), ф. 86, оп. 4, спр. 30.
11. Слово. – 1937. – 10 янв. – С. 2.
12. Редліх Ш. Єврейсько-українські стосунки в міжвоєнній Польщі у висвітленні української преси // Сучасність. – 1992. - №8. – С. 76–88.
13. Rudnicki S. ONR–Falanga czyli antysemityzm totalny / Szymon Rudnicki // Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego w Polsce. – 1991. – № 3. – S. 29–56.
14. Majchrowski J. M. Problem żydowski w programach głównych polskich obozów politycznych (1918–1939) / J. M. Majchrowski // Znak. – 1983. – Marzec (№ 2–3). – S. 383–394.
15. Слово. – 1937. – 18 апр. – С. 3.
16. Orlicki J. Szkice z dziejów stosunków polsko-żydowskich. 1918–1948 / Józef Orlicki. – Szczecin : Krajowa Agencja Wydawnicza, 1983. – 273 s.
17. Держархів Рівненської обл., ф. Р-2771, оп. 2, спр. 275.
18. В'ятрович В. Ставлення ОУН до євреїв: формування позиції на тлі катастрофи / В. В'ятрович. – Львів : МС, 2006. – 144 с.
19. Діло. – 1936. – 19 верес. – С. 2.
20. Державний архів Волинської області (далі – Держархів Волинської обл.), ф. 46, оп. 9-а, спр. 599.
21. Діло. – 1936. – 23 січ. – С. 2.
22. Перемога. Ідеологічний журнал ФНС. – 1936. – № 3.
23. Діло. – 1937. – 24 черв. – С. 2.
24. Державний архів Івано-Франківської області, ф. 2, оп. 1, спр. 1283.
25. Новий час. – 1937, 12 травня. – С. 3.
26. Держархів Волинської обл., ф. 46, оп. 9-а, спр. 586.
27. Нова доба. – 1936. – 9 серп. – С. 4.
28. Нова доба. – 1936. – 16 серп. – С. 1.
29. Феллер М. Пошуки, спогади, роздуми єврея, який пам'ятає своїх дідів, про українсько-єврейські взаємини, особливо про нелюдське і людяне в них / М. Феллер. – Дрогобич : Відродження, 1998. – 375 с.
30. Зайцев О. Український націоналізм і фашизм (1920–30-ті роки) / О. Зайцев // Українські варіанти. – 1998. – № 1. – С. 102–109.
31. Курило Т. Як ОУН ставилося до євреїв? Роздуми над книжкою Володимира В'ятровича / Т. Курило, І. Химка // Україна модерна. – 2008. – Ч. 13. – С. 252–265.
32. Новий час. – 1936. – 11 черв. – С. 8.
33. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2-х т. Т. 1 / І. Лисяк-Рудницький. – К. : Основи, 1994. – 554 с.

Галина Сай

Табір національної єдності і євреї (1937–1939 рр.)

У статті проаналізовано позицію Табору національної єдності в єврейському питанні. Констатовано її еволюцію, яка характеризувалася радикалізацією ставлення провладної коаліції до євреїв.

Ключові слова: Табір національної єдності, Друга Річ Посполита, поляки, євреї.

Сай Галина. Лагерь национального единства и евреи (1937–1939 гг.). В статье анализируется позиция Лагеря национального единства в еврейском вопросе. Констатирована ее эволюция, которая характеризовалась радикализацией отношения провластной коалиции к евреям.

Ключевые слова: Лагерь национального единства, Вторая Речь Посполитая, поляки, евреи.

Say Galina. Camp of National Unity and Jews (1937–1939). The position of the Camp of national unity in the Jew's question is analyzed in the article. Its evolution, which is characterized with the radicalization of the authority coalition's attitude towards Jews, is constated.

Key words: Camp of national unity, Second Rech Pospolita, Poles, Jews.

Утворення Табору національної єдності (аббревіатура з польської – ОЗН) стало знаковою подією в історії Польщі. Адже його постановня започаткувало новий етап консолідації пілсудчиків, утворення нової проурядової коаліції, яка мала замінити Безпартійний блок співпраці з урядом (ББСУ).

На думку сучасників, утворення ОЗН зумовлювалося передусім тим, що Ю. Пілсудський не залишив по собі конкретної політичної програми, а ББСУ, який упродовж 1928–1935 рр. зміцнював авторитет свого лідера, виявився проектом недовготривалим [9, 4]. Він сповна виконав поставлену перед ним (Ю. Пілсудським) та його найближчим соратником (полковником Славеком) мету: сприяти зміцненню авторитарного правління в Польщі, що відобразилося в її квітневій конституції [12, 1]. Водночас після смерті свого лідера ББСУ швидко втратив вплив на суспільство, а політичне життя країни означилося спочатку креном уліво, а приблизно з 1936 р., навпаки, – вправо [9, 4].

Виникнення ОЗН стимулювалося й іншими чинниками, найважливіші з яких крилися в трьох площинах. Передусім – складному міжнародному становищі Другої Речі Посполитої (її суперечності в сфері міжнародних відносин з головними сусідніми державами – СРСР і Чехословаччиною, зміцнення гітлерівською Німеччиною своїх збройних сил і усвідомлення польськими політиками імовірності конфлікту з нею). Важливим каталізатором до ініціативи пілсудчиків став економічний чинник, адже народне господарство Польщі зазнало значних збитків від Великої депресії, що, в свою чергу, призвело до загострення в ній соціальних конфліктів. Каталізатором до спроби закріпити за собою політичну ініціативу стала й поразка санації в 1935 р., коли на заклик опозиційних їй політичних сил приблизно 54 % виборців проігнорували участь у виборах до парламенту. Ускладнення внутрішньополітичної ситуації зумовлювалося також загостренням міжнаціональних стосунків у Другій Речі Посполитій [14, 191–193].

За таких умов 21 лютого 1937 р. полковник Адам Коц – один з очільників ОЗН – виголосив його ідейно-політичну декларацію. Розлога за тематичними комплексами, вона робила наголос на ідеї посилення обороноздатності держави – меседж, котрий кількома місяцями раніше, 24 травня 1936 р., ліг в основу промови маршала Е. Ридз-Сьмігли, що була присвячена аналізу соціально-економічної ситуації Польщі й дала почин формуванню нової проурядової коаліції. Проголошуючи останню політичним проектом Ю. Пілсудського, А. Коц підкреслив роль армії в розвитку державності, задекларував, що основою суспільно-політичного життя країни є квітнева конституція, яка, ліквідуючи «всевладдя» сейму, зосередила владу в руках глави держави.

Серед інших компонентів промови полковника А. Коца відзначимо ті, що стосувалися сфери міжнаціональних стосунків. У цьому контексті важливим є його твердження про роль католицької церкви в житті польського народу, а отже необхідність надання їй належної опіки з боку держави. Щодо інших церков, то промовець задекларував ставлення до них з позиції «традиційної польської релігійної толерантності» [3, 3]. Аналогічно братніми, за умови політичної лояльності національних меншин, мали бути, словами промовця, й стосунки з ними поляків. Одночасно особливу увагу А. Коц приділив єврейському питанню. З одного боку, він критично оцінив виступи супроти них поляків, з другого – задекларував природним прагнення останніх до культурної самооборони та економічної самостійності [3, 7].

Утворення ОЗН (його назву прийнято 1 березня 1937 р. на з'їзді, що відбувся у Варшаві) – важлива подія в суспільно-політичному житті Другої Речі Посполитої. Воно засвідчило перехід пілсудчиків у наступ супроти опозиційних політичних партій та одночасно оволодіння санацією, політичною ініціативою [14, 207]. Водночас ідейно-політична промова А. Коца дала привід аналітикам громадсько-політичних видань вести мову про поділ ним націй, що проживали в країні, на окремі категорії. Протягуючи руки всім національним меншинам, стверджували окремі часописи, ініціатори створення нової політичної коаліції вдалися до зведення в державі своєрідної ієрархії, в котрій єврейське населення віднесено до найнижчої категорії [10, 4].

На цьому тлі єврейська громадськість піддала сумнівам сповідання ОЗН політичних ідеалів Ю. Пілсудського. Цей висновок, зокрема, знайшов відображення в ухвалі XII з'їзду Сіоністської партії Польщі. Гасло лідера пілсудчиків стосовно необхідності боротьби з антисемітизмом замінено практикою політичного, економічного та культурного знищення євреїв [13, 1].

Ідейно-політична декларація А. Коца стала предметом уваги єврейської преси. М. Клейнбаум, один із найвідоміших тогочасних кореспондентів у Польщі, цілком правомірно стверджував, що конструювання взаємин з цією національною меншиною залежить від її представників і національної політики держави, а безпосередньо – від її правлячих кіл. На його думку, в тогочасних умовах не було жодної перешкоди на шляху досягнення порозуміння поміж ними. «Наша національно-культурна окремішність, – цілком слушно писав він, – не є перешкодою, бо вона ніколи не була, не є і не буде поєднуватися з будь-якими політичними прагненнями» [16, 1]. Цей же кореспондент, аналізуючи рефлексію на промову А. Коца преси ендеків, стверджував, що санація зближується з цією політичною силою [1, 4]. Такі судження висловлювали й інші сучасники. Серед них – кореспонденти газети «Кур'єр Поранни», які заявили, що ОЗН від ендеків відрізняє лише тактика [8, 6].

Справді, промова А. Коца стала предметом уваги Стронніцтва народowego. Речники останнього стверджували, що його декларація не містить чіткої програми розв'язання єврейського питання [14, 206]. Полковнику дорікали тим, що його виступ ґрунтувався на положеннях квітневої конституції, яка проголосила рівність громадян держави незалежно від їх національності й віросповідання [8, 6].

Водночас євреї наголошували на іншому: лютнева декларація А. Коца проголосила, що господарем Другої Речі Посполитої є польський народ, тим часом як конституція 1935 р. декларувала, що сувереном держави є всі її громадяни [15, 1]. За оцінкою часопису «Pariser Hajnt», незважаючи на те, що ОЗН відмежувався від застосування стосовно них фізичного насильства, євреї були шоковані оголошеними полковником ідеями, котрі мали бути використані для побудови нової політичної сили [20, 10]. Прикладом таких настроїв є ситуація в західноукраїнському містечку Бучач: місцеві євреї стверджували, що промова А. Коца перетворила їх на громадян другого гатунку, тих, кого усунуто поза правове поле держави [22, 53].

Аналізуючи сприйняття промови А. Коца громадськістю Польщі, слід звернути увагу й на те, що сучасники усвідомлювали важливий компонент його промови в сфері національної політики – виділення єврейського питання із загального комплексу проблем національних меншин [8, 6]. Така диспозиція спонукала частину членів Стронніцтва народowego, одного з найзаповзятіших речників боротьби з євреями, схвалити ті міркування, які виголосив речник ОЗН і висловитися за співпрацю з санацією на цьому ґрунті [14, 206]. Такі настрої констатовано, наприклад, на Тернопільщині. Місцеві поляки, які виступали опонентами пілсудчиків, стверджували, що санація змушена частково прийняти ту програму, що сповідує Стронніцтво народове. Це, на їхню думку, створювало передумови для порозуміння між двома політичними силами [22, 18].

Оскільки Табір національної єдності формувалася як коаліція різних політичних сил, природно постало питання про ймовірність членства в ньому на засадах індивідуального чи колективного членства євреїв. Відповідь на це питання в квітні 1937 р. сформулював шеф штабу ОЗН полковник Й. Ковалевський. В інтерв'ю, котре він дав кореспондентові «Gazety Polskiej», заявив: «Євреї не можуть належати до ОЗН». Оскільки ж господарем Другої Речі Посполитої полковник А. Коц проголосив поляків, Й. Ковалевський наголосив і на іншому: «...євреї, які не мають доводів відданості Польщі, не можуть бути упривілейованими на основі признання членства в польській нації» [19, 40].

Як свідчать матеріали Бюро студій і планування (БСіП) Табору національної єдності, відправним пунктом міркувань останнього в єврейському питанні виступали соціально-економічні критерії. В умовах численних негараздів у житті представників її титульної нації, члени БСіП вважали обмеження прав євреїв, яких вони розглядали як культурно чужих полякам, цілком закономірним і об'єктивним. Враховуючи зміст статті 7 конституції Польщі, яка декларувала, що національність не може бути причиною обмеження будь-яких прав її громадян, члени Бюро студій і планування ОЗН пропонували формулу, згідно з якою політичне рівноправ'я не повинно було давати приводу для його ототожнення зі зрівнянням соціокультурним [21, 2, 24].

Окрім виокремлення євреїв за критеріями віросповідання й мови з-поміж населення країни, члени БСіП Табору національної єдності стверджували, що тримільйонна громада перших та її соціальна структура є суттєвою перешкодою «...соціальної еволюції, що відбувається в Польщі».

Отже, вони вважали, що розв'язати єврейське питання можна через стрімке зменшення їхньої чисельності в країні [21, 56].

Така позиція враховувала прагнення євреїв до еміграції і спонукала членів БСіП пропонувати керівництву держави всілякими методами підтримувати діяльність тих організацій, що мали за мету сприяти виїзду представників цієї національної меншини з Польщі. Враховуючи ж імовірні позитивні, на думку членів цієї структури, наслідки зменшення чисельності євреїв у країні, вони пропонували створити спеціальну державну інституцію, яка б сприяла еміграції євреїв. Основним вектором її спрямування мала бути Палестина. Однак, ураховуючи обмежені можливості виїзду до неї, БСіП пропонував здійснювати заходи на міжнародній арені для пошуку інших територій, де могли б оселятися емігранти з Польщі [21, 56–57]. Незважаючи на варіативність імовірних теренів для еміграції євреїв, саме ставка на суттєве зменшення їхньої чисельності в країні трактувалася членами ОЗН стрижнем розв'язання їх національного питання [2, 229].

Вважаючи пріоритетними інтереси поляків, члени БСіП виявляли категоричність щодо необхідності створення преференційного режиму їм як у містах, так і в сільській місцевості. Така засада – промовистий показник диференціації населення Польщі. БСіП визначав її як сприяння титульній нації, тому ігнорування інтересів інших народів – як один зі шляхів вирішення єврейського питання [21, 56–57]. Його метою було стимулювання євреїв до еміграції.

Ще один принциповий компонент виробленої членами БСіП Табору національної єдності позиції – твердження про те, що асиміляція євреїв не повинна бути завданням польської національної політики. До складу титульної нації, згідно їхньої позиції, могли бути прийняті тільки окремі громадяни єврейської національності, тобто ті, «... котрі своїм життям довели, що є поляками» [21, 57].

Важливим компонентом висновків Бюро студій і планування ОЗН є прочитання єврейського питання як проблеми суспільно-політичного життя. Вихідним пунктом у цьому ракурсі виступало твердження, згідно з якими юдеї належать до «... позадержавної загальноєврейської групи, яка має відмінні національні риси» [21, 57]. Їх потрактовано такими, що не мають безпосереднього зв'язку з державою, єдиною в Польщі з націями, яка не зв'язана з аграрним виробництвом, людьми, котрі піддаються впливу ліворадикальних політичних ідей. Збереження ними своєї соціокультурної самобутності, мінімалізм асиміляції в їхньому середовищі – фактори, які, з точки зору членів БСіП, виокремлювали євреїв як серед поляків, так і з-поміж національних меншин. Засуджуючи антиєврейські виступи, прагнучи врівноваженого ставлення поляків до євреїв, ОЗН водночас вимагав від останніх послідовної політичної лояльності щодо держави [21, 57].

У цілком вираженій інтерпретації сучасного польського вченого В. Паруха, діяльність БСіП, зокрема опублікування ним «Вказівок політики», сприяла суттєвій еволюції національної політики Польщі. Вона означена відмовою від ідеї побудови політичної спільноти, котра включала як поляків, так і національні меншини, що проживали в країні, споріднення категорії «народ» з етнічністю та її унікальними соціокультурними рисами. Якщо впродовж 1926–1935 рр. держава мала гарантувати всім її громадянам забезпечення їхніх прав, то після постанови ОЗН народом визначали тільки ті спільноти, які володіли політичним суверенітетом. Отже, нова правляча коаліція вважала Другу Річ Посполиту державою поляків, останніх – володарями держави. «Згідно із засадами націоналізму, – стверджує В. Парух, – визнано тотожність інтересу національного з інтересом державним» [18, 261].

Еволюція пріоритетів національної політики держави в час утворення ОЗН стала очевидною: принцип пріоритету інтересів її титульної нації над прагненнями національних меншин публічно декларувався окремими його представниками. Так, у 1937 р. в інтерв'ю «Нью-Йорк Таймс» шеф штабу ОЗН полковник Ковалевський стверджував, що «Польща відсувається від засад демократії з рівними правами для всіх народів у її границях... Тепер Польща змагає до того, щоби збудувати організацію згори, замість революцією здолу, авторитарну державу, якою володітимуть поляки під проводом маршала Ридза-Сьміглого та з гарантією армії для добра польської більшості» [4, 2].

Суттєвою інновацією в політиці пілсудчиків другої половини 1930-х роках стало конструювання нового ставлення до національних меншин, що отримало назву концепції національної консолідації. Її складова частина (поруч із селективністю та регіоналізацією) – принцип індивідуалізації. Його практичне втілення супроводжувалося виділенням питання тих національних меншин, котрі проживали на т.зв. кресах, з одного боку, та євреїв, з другого. Щодо останніх застосовано й інші положення – ідеї гетто та еміграції [18, 269–271].

Враховуючи час утворення ОЗН (1937 р.), маємо підстави стверджувати, що він доволі швидко перейшов у наступ, який спрямовувався супроти євреїв. За висновком авторитетного польського вченого Є. Томашевського, вже навесні 1938 р. його представники відкрито висловлювалися за прийняття антиєврейського законодавства. В травні того року здійснено рішучий крок на шляху реалізації цього наміру: Начальною радою ОЗН ухвалено резолюцію, в якій сформульовано завдання витіснення євреїв з соціально-економічних процесів у Польщі. «Де-факто, – стверджує вчений, – суть рішення зводилась до винайдення способу легальної дискримінації євреїв» [11, 167].

Враховуючи це міркування, правомірно стверджувати: ідейно-політична платформа ОЗН в єврейському питанні, що була сформульована А. Коцом у час його утворення (прагнення поляків до культурної самооборони та економічної самостійності), доповнилася новим компонентом. Трохи більше ніж за рік після інституціоналізації, Табір національної єдності сформулював нові параметри польсько-єврейських стосунків, які відтепер включали намір застосування антиєврейського законодавства.

У контексті ставлення тих політичних сил, що формували праве крило польського національного табору, травнева ухвала Начальної ради ОЗН мала надзвичайно вагоме значення. Відтоді, враховуючи його статус у польському суспільстві (проурядова коаліція), представники правих політичних сил неодноразово покликалися до названої постанови, виступаючи з парламентської трибуни на єврейську тему. За умов, коли ОЗН позиціонував себе як прибічник дискримінації євреїв на законодавчому рівні, представники інших політичних сил у парламенті країни фактично рухалися в тому руслі, що було визначене правлячими колами держави.

За висновком А. Ландау-Чайки та З. Ландау, котрі дослідили сутність внесених пропозицій польських парламентарів з єврейського питання останніх передвоєнних років, серед постулатів, що озвучувалися ними, – вимога позбавлення юдеїв бодай частини політичних прав. Промовисто, що навіть ті промови й пропозиції, котрі, за оцінкою названих учених, містили елементи расизму (наприклад, виступ посла Будзинського в час дебатів з питання самоврядування), не зустріли протесту з боку інших депутатів-поляків [17, 221]. Зауважимо, що елементи расизму в промові одного з лідерів ОЗН, полковника Ковалевського, український громадсько-політичний часопис «Діло» констатував вже наприкінці весни 1937 р. [7, 1].

Зосередження уваги польських парламентарів на єврейському питанні в подальшому спонукало прибуття впродовж 1938 р. у Другу Річ Посполиту 70 тис. втікачів з нацистської Німеччини. Цей міграційний потік став предметом уваги польської преси, яка, будучи своєрідним рупором громадської думки, щораз більше зосереджувала увагу на єврейському питанні й висловлювала занепокоєння перспективою зростання чисельності юдеїв у країні [5, 8]. Це непокоїло і частину польських парламентарів. Зокрема тих, котрі реалізовували в законодавчому органі ідеї, що були вироблені керівництвом ОЗН. Вони вимагали від влади унеможливити потрапляння до Польщі німецьких євреїв, застосовувати в єврейському питанні стратегію, котра спрямовувалась би на їх витіснення з різних сфер соціально-економічного життя. Втілення в суспільно-політичну практику таких заходів мало сприяти активізації еміграції євреїв з Другої Речі Посполитої [17, 222]. Остання ж сприймалася ОЗН як оптимальний варіант вирішення єврейського питання як такого.

На початок 1939 р. єврейське питання, поруч із українським, визначало вузлові проблеми в національній політиці Польщі. Воно, спільно з питанням про політичний режим держави, зумовлювало стрижневі проблеми її внутрішньої політики. Такий стан справ зумовлений тим, що, відмежувавшись від засад демократії, ОЗН не спромігся реалізувати сповідуваних ним цілей стосовно запровадження в країні авторитарного правління. Це, на думку сучасників, – результат протидії такій перспективі багатомільйонних національних меншин, що проживали в Другій Речі Посполитій [6, 2].

Отже, утворення ОЗН започаткувало новий етап у визначенні стратегії влади в єврейському питанні. Відійшовши від принципів, які сповідував Ю. Пілсудський, провідники Табору національної єдності виокремили його із загального комплексу проблем національних меншин. Започатковано процес усунення євреїв поза межі польської політичної нації, застосування стосовно них ідей, котрі мали, з одного боку, обмежити їхні громадянські права, з другого – стимулювати до стрімкої еміграції з Другої Речі Посполитої.

Список використаних джерел та літератури

1. Висновок для жидів // Новий час. – 1937. – 23 лют. – Чис. 39. – С. 4.
2. Гон М. М. Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період : монографія / Максим Мойсейович Гон. – Рівне, 2006. – 431 с.

3. Декларація полк. Коца // Новий час. – 1937. – 23 лют. – Чис. 39. – С. 3, 7.
4. «Для добра польської більшості». Шеф штабу ОЗН про перебудову Польщі // Новий час. – 1937. – 30 черв. – Чис. 142. – С. 2.
5. 70.000 жидів виїхало з Німеччини до Польщі // Новий час. – 1939. – № 3. – С. 8.
6. На великих роздоріжжях // Новий час. – 1939. – 4 січ. – Чис. 3. – С. 2.
7. Нові акти антисемітизму у Польщі // Діло. – 1937. – 14 трав. – Чис. 103. – С. 1–2.
8. Отже, що нас ділить від себе?.. // Новий час. – 1937. – 1 берез. – Чис. 44. – С. 6.
9. Політичні перегрупування в Польщі // Новий час. – 1937. – 6 лип. – Чис. 147. – С. 4.
10. Преса з приводу декларації полк. Коца // Новий час. – 1937. – 24 лют. – Чис. 40. – С. 4.
11. Томашевський Є. Громадянські права євреїв у Польщі (1918–1939) / Єжи Томашевський // Політ. дослідження історії та культури євреїв Східної Європи / за ред. Е. Полоньськи. – К., 2011. – С. 154–169.
12. Як іде організація ОЗН? // Діло. – 1937. – 11 квіт. – Чис. 79. – С. 1–2.
13. Deklaracja polityczna Organizacji Sjonistycznej w Polsce // Ster. – 1937. – 7 marca. – № 5. – S. 1.
14. Jędruszczak T. Stanowisko społeczeństwa i opozycji wobec powstania Obozu Zjednoczenia Narodowego (OZN) / Tadeusz Jędruszczak // Najnowsze Dzieje Polski. Materiały i studia z okresu 1914–1939. – Warszawa, 1961. – № IV. – S. 191–210.
15. Kleinbaum M. Punkt wyjścia a droga / M. Kleinbaum // Ster. – 1938. – 23 stycznia. – № 2. – S. 1.
16. Kleinbaum M. Żydzi – Państwo – Obóz / M. Kleinbaum // Ster. – 1937. – 28 lutego. – № 4. – S. 1.
17. Landau-Czajka A., Landau Z. Posłowie polscy w sejmie 1935–1939 o kwestii żydowskiej / Anna Landau-Czajka, Zbigniew Landau // Rozdział wspólnej historii. Studia z dziejów Żydów w Polsce. Ofiarowane profesorowi Jerzemu Tomaszewskiemu w siedemdziesiąt rocznica urodzin. – Warszawa, 2001. – S. 211–224.
18. Paruch W. Od konsolidacji państwowej do konsolidacji narodowej. Mniejszości narodowe w myśli politycznej obozu piłsudczykowskiego (1926–1939) / Waldemar Paruch. – Lublin, 1997. – 426 s.
19. Polskie oświadczenia urzędowe w sprawie żydowskiej. Deklaracja Obozu płk Koca, wywiad min. Becka dla NYT. 1936–1937. – AAN, Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Departament konsularny. Wydział Polityki Emigracyjnej, sygnatura 10003.
20. Problem emigracji żydowskiej. Ruch antysemitki. Protest Paderewskiego przeciwko polityce wewnętrznej R.P. 1937–1938. – AAN, Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Departament konsularny. Wydział Polityki Emigracyjnej, sygnatura 10009.
21. Sprawa żydowska. Materiały i prace Biura Studiów i Planowania Obozu Zjednoczenia Narodowego. 1938. – AAN, Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Departament konsularny. Wydział Polityki Emigracyjnej, sygnatura 10006.
22. Sprawozdanie sytuacyjne miesięczne z ruchu politycznego i mniejszości narodowych za I–XII 1938. – AAN, Urząd wojewódzki w Tarnopolu. 1923–1938, sygnatura 32.

Дорошук Інна

Надніпрянська еміграція на Волинь напередодні Другої світової війни

У статті розглядається проблема еміграції українського населення Надніпрянщини на Західну Волинь, розділену радянсько-польським кордоном на дві частини, адаптація емігрантів до нових умов, їх відносини з органами влади та місцевим населенням, вплив цих процесів на політичне, економічне й духовне життя регіону.

Ключові слова: Волинь, Друга Річ Посполита, емігранти, католицизм, Надніпрянщина, національне відродження, православна церква, сейм, шкільництво.

Дорошук Інна. Наднепрянская эмиграция на Вольнь накануне Второй мировой войны. В статье рассматривается проблема эмиграции украинского населения Приднепровья на Западную Вольнь, разделенную советско-польской границей на две части, адаптация эмигрантов к новым условиям, их взаимоотношения с органами власти и местным населением, влияние этих процессов на политическую, экономическую и духовную жизнь региона.

Ключевые слова: Вольнь, Вторая Речь Посполитая, эмигранты, католицизм, Приднепровье, национальное возрождение, православная церковь, сейм, школы.